

KRYSZYNA WOJTCZAK

Prawne determinanty procesu kształcenia w szkołach wyższych w latach 1920–1990 (Część I)

Wprowadzenie

Jednym z wielu priorytetowych wyzwań i zadań, z jakimi przyszło się zmierzyć Polsce, poczynając od 1918 r., była odbudowa polskiego szkolnictwa wyższego. Stworzenie ram prawnych określających organizację i funkcjonowanie szkół wyższych, już w warunkach polskich, było niewątpliwie procesem długo oczekiwanym, ale i niełatwym. Przed rokiem 1918 działały wprawdzie trzy państwowe uniwersytety (Jagielloński w Krakowie, Jana Kazimierza we Lwowie i Warszawski) oraz dwie politechniki (we Lwowie i w Warszawie), ale szkoły te, podobnie jak państwowe szkoły wyższe powstałe w Polsce w roku 1919 (Uniwersytet Poznański¹ i Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie²), wymagały

¹ Pierwotnie zwany Uniwersytetem Polskim w Poznaniu (Obwieszczenie Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej z dnia 30 I 1919 r.). Mocą Rozporządzenia Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej z dnia 10 V 1919 r. uczelnia otrzymała nazwę Wszechnica Piastowska. W niecały rok później Minister byłej Dzielnicy Pruskiej, na wniosek senatu Wszechnicy Piastowskiej, zmienił jej nazwę urzędową na Uniwersytet Poznański (Rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 10 IV 1920 r. o zmianie nazwy uniwersytetu w Poznaniu – Dz. Urz. Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej Nr 24, poz. 219). Od dnia 24 XII 1955 r. uczelnia nosi nazwę Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (Uchwała nr 1037 Rady Ministrów z dnia 31 XII 1955 r. w sprawie nadania Uniwersytetowi Poznańskiemu nazwy „Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu” – M. P. 1956, Nr 1, poz. 1). Uchwała ta weszła w życie z dniem 13 I 1956 r., z mocą obowiązującą od dnia 24 XII 1955 r.

² Uniwersytet Wileński – utworzony z Kolegium Jezuickiego przez króla polskiego Stefana Batorego w 1579 r. Od 1803 r. Cesarski Uniwersytet Wileński z szeroką autonomią

uregulowania ich statusu prawnego przez organ ustawodawczy Polski niepodległej. Potrzeba ujednolicenia prawa i poddania szkolnictwa wyższego, w tym o statusie niepaństwowym³, jego rozwiązaniom wyzwalała i wymuszała potrzebę podjęcia prac legislacyjnych dla przygotowania nowych rozwiązań prawnych.

przyznaną przez cara Aleksandra I. Z mocy ukazu cara Mikołaja I, tuż po stłumieniu powstania listopadowego, w 1832 r. uczelnię zlikwidowano. Szerzej na ten temat zob. E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Pod władzą carów. Litwa w XIX wieku*, Kraków 2003, s. 79–80 i 263. Reaktywowanie szkoły, już pod nazwą Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie, nastąpiło dekretem Naczelnika Państwa i Wodza Naczelnego Wojska Polskiego Józefa Piłsudskiego z dnia 28 VIII 1919 r. o otwarciu Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, zawierającym m.in. następujące słowa: „Oby Uniwersytet Wileński, rozpoczynając nowy okres swych dziejów, pomny świetnej swej tradycji, zajaśniał nowym blaskiem, oby stał się według słów Tadeusza Czackiego, wyrzeczonych do uczniów Szkoły Krzemienieckiej «świętynią cnoty, a przybytkiem nauk». Niech promieniuje kulturą w jak najszerze kręgi, podnosi obyczaje i kształci umysły młodzieży garnącej się pod jego opiekuńcze skrzydła i niech będzie jedną z tych wielkich dróg świetlanych, wiodących ludzkość do poznania prawdy”. W październiku 1939 r. uniwersytet przeszedł pod zarząd litewski. Od 1955 r. uczelnia nosiła nazwę Uniwersytet im. Vincasa Kapsukas. Wraz z odzyskaniem przez Litwę niepodległości w 1990 r., powrócono do pierwotnej nazwy Uniwersytet Wileński.

³ Przed odzyskaniem niepodległości w 1918 r. w Polsce jako prywatne szkoły wyższe działały m.in. Katolicki Uniwersytet Lubelski (1918) i Wolna Wszechnica Polska w Warszawie (1918). Pierwszej z nich częściowe prawa państwowych szkół akademickich nadano Rozporządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 9 V 1933 r. o udzieleniu Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu prawa nadawania niektórych niższych stopni naukowych (Dz. U. R.P. Nr 41, poz. 327); pełne prawa państwowych szkół akademickich nadano jej w drodze Ustawy z dnia 9 IV 1938 r. o nadaniu Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu pełnych praw państwowych szkół akademickich (Dz. U. R.P. Nr 27, poz. 242). Szkołę drugą na mocy art. 54 ust. 1 Ustawy z dnia 15 III 1933 r. o szkołach akademickich (tekst pierwotny Dz. U. R.P. Nr 29, poz. 247) włączono do grupy prywatnych szkół akademickich, zaś mocą Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 8 X 1935 r. o udzieleniu Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie prawa nadawania niektórych niższych stopni naukowych (Dz. U. R.P. Nr 76, poz. 479) szkoła nabyła prawo do nadawania stopni magisterskich na Wydziałach: Nauk Politycznych i Społecznych oraz Matematyczno-Przyrodniczym (niepełne prawa akademickich szkół państwowych). Warto też dodać, że dopiero w 1951 r. osoby, które w roku szkolnym 1929/1930 i w latach następnych ukończyły czteroletnie studia na Wydziale Nauk Politycznych i Społecznych lub na Wydziale Prawa i Nauk Ekonomiczno-Społecznych byłej Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, mogły ubiegać się o stopień magistra prawa, jeżeli nie uzyskały stopnia magistra nauk ekonomiczno-społecznych, na podstawie przytoczonego powyżej rozporządzenia z dnia 8 X 1935 r., po złożeniu dodatkowych egzaminów: z zakresu ekonomii politycznej, z podstaw marksizmu-leninizmu (zob. Rozporządzenie Ministra Szkół Wyższych i Nauki z dnia 9 I 1951 r. w sprawie stopnia magistra dla absolwentów byłej Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie (Dz. U. Nr 6, poz. 57).

Uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w lipcu 1920 r. ustawa o szkołach akademickich⁴ była pierwszym aktem prawnym powszechnie obowiązującym, przyjmującym jednolite zasady ich ustroju i funkcjonowania. W dalszych latach prawo dotyczące szkolnictwa wyższego ewoluowało. Kolejne reformy, zarówno te wprowadzane jeszcze w okresie Polski międzywojennej (w latach 1932, 1933, 1937), jak i te wdrażane w okresie po II wojnie światowej (w latach 1947, 1951, 1958, 1982), zmieniały rzeczywistość potrzeb w zakresie kształtowania ustroju szkół wyższych oraz zarządzania nimi⁵, i warunków prowadzenia w ich ramach kształcenia, nauczania i wychowania.

Pojęcia: kształcenie, nauczanie i wychowanie długo nie były jednoznacznie rozumiane w doktrynie, również na gruncie pedagogiki. Najwięcej niepewności przysparzało jednak pojęcie kształcenia⁶. Znamienne jest i to, że także prawodawca w stosowaniu tych pojęć nie był konsekwentny. Ustawa z 1920 r. w swych rozwiązaniach nie przewidywała terminu „kształcenie”. Jedynie zachowawczo posługiwała się pojęciem „nauczanie”⁷. Prawodawca w ramach później wdrażanych reform różnie formułował obowiązki uczelni w tym zakresie. Pewne przepisy (o czym poniżej) mówiły o kształceniu, inne o nauczaniu (bądź używały obu tych terminów jednocześnie) i/lub o przygotowaniu do zawodu. Z reguły termin kształcenie odnosiły do studiów ponadzawodowych oraz tych przygotowujących do pracy naukowej (badawczej). Nauczanie było zaś domeną studiów przygotowujących do zawodu. Zapewniało to państwowym akademickim szkołom wyższym pogodzenie kształcenia i nauczania dla potrzeb równocześnie nauki i praktyki, natomiast czyniło to niemożliwym dla szkół nieakademicznych i niepaństwowych, a w każdym razie ograniczało je w tym zakresie.

⁴ Ustawa z dnia 13 VII 1920 r. o szkołach akademickich (Dz. U. R.P. Nr 72, poz. 494 ze zm.). W sposób jednolity zasady ustroju dla państwowych szkół akademickich ustawa ta odnosiła do dziesięciu szkół wyższych, w tym do pięciu uniwersytetów (Jagiellońskiego w Krakowie, Stefana Batorego w Wilnie, Jana Kazimierza we Lwowie, Warszawskiego i Poznańskiego) oraz pięciu szkół wyższych noszących różne nazwy (Szkoly Politechnicznej we Lwowie, Politechniki Warszawskiej, Akademii Weterynarii we Lwowie, Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie i Akademii Górniczej w Krakowie).

⁵ Zob. na ten temat K. Wojtczak, *O ustroju szkół wyższych na przestrzeni lat 1920–1990*, „Studia Prawa Publicznego” 2013, nr 3, s. 43 i n.

⁶ *Polska Podręczna Encyklopedia Pedagogiczna* (Lwów–Warszawa 1923) wśród zawartych w niej haseł nie zawierała terminu kształcenie.

⁷ Co znamienne, w szkołach akademickich nauczano, ale biblioteki wszystkich szkół akademickich, z wyłączeniem bibliotek uniwersyteckich służących nauczaniu, mogły być udostępniane również osobom kształcącym się i pracującym naukowo (zob. art. 72, 79 i 84 Ustawy z dnia 13 VII 1920 r. o szkołach akademickich (Dz. U. Nr 72, poz. 494 ze zm.).

Na pytanie, czy takie postrzeganie zakresu pojęć „kształcenie i nauczanie” służyło procesowi kształcenia w ówczesnych szkołach wyższych, nie da się odpowiedzieć jednoznacznie, nawet przy starannej egzegezie tekstów prawnych. Oczywiście trzeba znać zakresy pojęciowe obu tych terminów. Osoba kształcąca nie powinna ograniczać swojej roli jedynie do nauczania, a osoba kształcona do roli uczącego się. Dla procesu kształcenia – poza kształcącymi i kształconymi, tworzącymi trzon tego procesu – nie mniej istotne są pozostałe przesłanki warunkujące jego realizację, tj. organizacja procesu dydaktycznego oraz infrastruktura dydaktyczna i zapewnienie szkole wyższej środków finansowania jej działalności. I choć przesłanki te powinny być spełnione łącznie, historia, i to nie tylko Polski, dostarcza niejednego przykładu kształcenia bez wystarczających środków finansowych i infrastruktury dydaktycznej (tzw. tajne nauczanie). Nie jest to jednak sytuacja typowa, mogąca zaistnieć w warunkach normalnych. Ale też historia potwierdza, że utrata infrastruktury dydaktycznej, obniżenie lub odstępienie od przekazywania szkole wyższej środków finansowych nieuchronnie prowadzić może do zamknięcia szkoły, a w najlepszym razie do upadku jej kondycji i znaczenia w środowisku szkół wyższych⁸. Podobnie siłą niszczącą dla szkoły wyższej może się okazać, i to bez względu na historyczne podłoże, brak osób podejmujących studia lub znaczący spadek ich liczby, szczególnie w szkole wyższej niefinansowanej ze środków budżetowych, a także brak kadry kształcącej.

Abstrahując od sytuacji występujących zwykle w stanach nadzwyczajnych, proces kształcenia w okresie objętym analizą niewątpliwie wymagał spełnienia każdej z powyżej podanych przesłanek. Czy wymagania stawiane prawem w tym zakresie sprzyjały osiągnięciu przez szkoły wyższe wyznaczanych im wówczas celów dydaktycznych (w zakresie kształcenia, nauczania i wychowania), warto jest uwagi i podjęcia dalszych rozważań. Ważne jest także uchwycenie zmian prawa dotyczącego szkolnictwa wyższego dla ustalenia, na ile kolejne reformy szkolnictwa

⁸ Oto przykłady: po stłumieniu w 1832 r. powstania listopadowego car Mikołaj I zarządził całkowitą likwidację uczelni jako karę za udział w nim wielu uczonych i studentów. Większość majątku zlikwidowanego Uniwersytetu Wileńskiego przeznaczono na uposażenie powołanego w 1834 r. Uniwersytetu Kijowskiego, zob. E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, op. cit., s. 79–80; na mocy Dekretu z dnia 28 X 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego (Dz. U. Nr 66, poz. 415) majątek państwowych szkół akademickich uznanych przez Radę Ministrów (w drodze rozporządzenia, podjętego na wniosek Ministra Oświaty, przedstawionego za zgodą Rady Głównej) za szkoły nieposiadające osobowości prawnej przeszedł na własność Skarbu Państwa.

wyższego podporządkowano przyjmowanym założeniom ustroju społeczno-politycznego i na ile determinowały one dobór nowych rozwiązań wyznaczających granice samodzielności szkół wyższych w realizacji procesu kształcenia. Artykuł wychodzi naprzeciw tym oczekiwaniom. Postawionym celom trudno jest jednak sprostać bez uprzedniego wyjaśnienia triady podstawowych dla procesu kształcenia pojęć, tj. „kształcenie – nauczanie – wychowanie”.

1. Kształcenie, nauczanie i wychowanie – znaczenie pojęć

Pojęcie „kształcenie” nie ma legalnej definicji. W języku potocznym pod tym terminem zwykle rozumie się „ogół czynności i procesów umożliwiających ludziom zarówno poznanie przyrody, społeczeństwa i kultury oraz udział w ich transformacji, jak i osiągnięcie możliwie wszechstronnego rozwoju, sprawności fizycznej i umysłowej, zdolności i zainteresowań”⁹. Proces ten obejmuje zarówno kształcenie, jak i kształcenie się. Nie są to procesy tożsame. Pojęcie *kształcić* oznacza: „a) przekazywać komuś zasób wiedzy, umiejętności, wiadomości z zakresu jakiejś dziedziny [np.] Wyższe uczelnie kształcą tysiące studentów. b) czynić starania, wysiłki, aby ktoś zdobywał wiedzę, rozwijał umiejętności, aby ukończył jakąś szkołę [...] kształcić umysł, wolę, charakter”¹⁰, „[...] rozwijać coś w kimś, doskonalić [...] ktoś kształci kogoś na kogoś [...]”¹¹. Z kolei słowo *kształcić się* oznacza: „a) przyswajać sobie pewien zasób wiedzy, wiadomości, rozwijać swoje umiejętności; zdobywać wykształcenie. Kształcić się na uniwersytecie [...]. b) być kształconym, rozwijanym, doskonalonym [...]”¹². Proces kształcenia ma zatem w kształcącym się wyzwalać potrzebę osiągnięcia określonego zasobu wiedzy dla poznania otaczającej go rzeczywistości i siebie samego oraz umiejętności przeobrażania tej rzeczywistości i własnego rozwoju intelektualnego. Rezultatem kształcenia jest zdobycie wykształcenia (wiedzy i umiejętności), czego dowodem formalnym jest uzyskanie dyplomu ukończenia szkoły wyższej. Osiągnięcie tego rezultatu i jego faktyczna przydatność są możliwe pod warunkiem przygotowania i zaangażowania obu stron procesu

⁹ *Encyklopedia PWN w trzech tomach*, t. 2, Warszawa 2006, s. 244.

¹⁰ *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 2008, s. 345.

¹¹ *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*, pod red. A. Markowskiego, Warszawa 2008, s. 250.

¹² *Uniwersalny słownik...*, s. 345.

dydaktycznego (kształcących i kształconych) w realizację ciągłą celów dydaktycznych należycie dobranych.

Z procesem kształcenia zwykle utożsamia się proces nauczania, a z procesem kształcenia się – uczenie się¹³. Nie jest to podejście właściwe. Nie każde bowiem nauczanie i uczenie się jest równoznaczne z kształceniem. Można nauczyć istotę świadomą na przykład tabliczki mnożenia czy pisowni liter w danym języku¹⁴, zaś istotę nieposiadającą świadomości, np. psa czy lwa, odpowiednio: aportowania czy skoku przez rozpalone ogniem koło. Kształcenie znaczy dużo więcej – powinno wyzwalać w świadomej jednostce kreatywną postawę zarówno co do pracy nad samą sobą, jak i kształtowania czynnego stosunku do otoczenia, spraw, z którymi przyjdzie jej się zmierzyć w życiu zawodowym, społecznym i każdym innym. W szkole wyższej tak ogólnie rozumiane pojęcie kształcenia powinno być dla kształcących się możliwością studiowania wiedzy, a nie tylko uczenia się, zaś dla kształcących sposobem wyzwalań wśród kształconych (studentów) potrzeby systematycznego i samodzielnego pogłębiania przekazanej wiedzy, rozwoju ich uzdolnień i zainteresowań. W odróżnieniu od nauczania, tj. regularnie i świadomie kierowanego procesu uczenia, służącego zdobywaniu wiedzy i umiejętności przez uczących się, kształcenie jest procesem szerszym, głębszym. I choć opiera się na procesie nauczania, jest bez wątpienia jego kontynuacją na wyższym poziomie.

Poza zadaniem kształcenia studentów prawodawca powierzał szkołom wyższym również misję wychowania¹⁵. Miały one zatem także przygotować studentów do życia w społeczeństwie. Tym samym były legitymowane do zamierzonego wywołania w osobowości wychowywa-

¹³ Zgodnie ze *Słownikiem języka polskiego PWN* (Warszawa 2008, s. 862) termin „nauczać” oznacza „[...] przekazać (przekazywać) komuś pewien zasób wiedzy, udzielić (udzielać) wiadomości, wdroyć (wdrażać), przyuczyć (przyuczać) do czegoś. Nauczyć kogoś języka obcego [...]. Nauczyć kogoś pisać ortograficznie [...]”. Natomiast termin „nauczyć się” oznacza „[...] przyswajając sobie pewien zasób wiedzy, wiadomości, umiejętności, wdroyć się [...]. Nauczyć się grać na fortepianie. Nauczyć się wiersza na pamięć [...]”. Nauczyć się czegoś jak pacierza. [...] Nauczyć się czegoś na blachę [...]”.

¹⁴ Tadeusz Kotarbiński w dziele *Traktat o dobrej robocie* (wyd. VI, Warszawa 1976, s. 248) pisał: „[u]cząc siebie lub kogoś innego przerabia się go z nieumiejącego lub niewiedzącego na umiejącego i wiedzącego”.

¹⁵ Wychowanie to „[...] kształtowanie człowieka według określonych zasad; wykształcenie w określonym kierunku [...]. Wychowanie w duchu chrześcijańskim. Wychowanie świeckie. [...] Wychowanie plastyczne, obywatelskie, muzyczne [...]”. Niekiedy utożsamiane jest z pojęciem nauczania: „Nauczyć kogoś rozumu [...]. Nauczyć kogoś moresu – [...] wpłynąć na czyjś sposób myślenia, postępowania, ukształtować czyjś charakter” [...], *Wielki słownik...*, s. 1341.

nych (studiujących) obywateli zmian uniformizujących ich zachowania w zakresie formułowania celów, postaw i przekonań. I choć to zadanie szkół wyższych w zasadzie nie budziło większych kontrowersji, wątpliwości mogło budzić i budziło przesłanie wskazujące, na jakich obywateli szkoły wyższe mają swych absolwentów wychować. Niewątpliwie różnice w tym względzie, wyraźnie widoczne w aktach prawnych dotyczących szkolnictwa wyższego, wiążą się z okresem ich wdrożenia i obowiązywania. Były zatem wyrazem wpływu czynników politycznych oraz odzwierciedleniem przyjętego w Polsce ustroju społeczno-gospodarczego.

2. Kształcenie, nauczanie i wychowanie – ujęcie prawne

W okresie objętym analizą żadna z obowiązujących konstytucji nie mówiła o kształceniu. Konstytucje z dnia 17 marca 1921 r.¹⁶ oraz z dnia 22 lipca 1952 r.¹⁷ konstytuowały wolność nauki i nauczania oraz prawo do nauki. Wolności do nauki i nauczania nie nadawały charakteru absolutnego, prawu do nauki w szkołach wyższych nie przypisywały charakteru powszechnego. Konstytucja z dnia 23 kwietnia 1935 r.¹⁸ żadnej z tych wolności nie normowała. W sposób niejednoznaczny pojęciami kształcenie – nauczanie posługiwały się także akty rangi ustawowej.

Dla realizacji procesu kształcenia w Polsce międzywojennej fundamentalne znaczenie miały dwie ustawy o jednobrzmiącym tytule – o szkołach akademickich: z dnia 13 lipca 1920 r.¹⁹ oraz z dnia 15 marca 1933 r.²⁰, zaś w Polsce Ludowej i Polskiej Rzeczypospolitej

¹⁶ Dz. U. R.P. Nr 78, poz. 442.

¹⁷ Dz. U. Nr 33, poz. 232.

¹⁸ Dz. U. Nr 30, poz. 227.

¹⁹ Dz. U. R.P. Nr 72, poz. 494 ze zm.

²⁰ Tekst pierwotny Dz. U. R.P. Nr 29, poz. 247; tekst jedn. Dz. U. 1938 Nr 1, poz. 6. Ustawa z dnia 15 III 1933 r. nie zmieniła statusu państwowych szkół akademickich wskazanych art. 111 Ustawy z dnia 13 VII 1920 r. o szkołach akademickich, listę dziesięciu wymienionych w nim szkół rozszerzyła o trzy państwowe szkoły akademickie (Akademie Sztuk Pięknych w Krakowie i Warszawie oraz Akademię Stomatologiczną w Warszawie). Ustawa z 1933 r. nie zmieniła także statusu prywatnej szkoły akademickiej trzem szkołom (Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu, Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie oraz Szkole Głównej Handlowej w Warszawie, przy czym tej ostatniej szkole nadała pełne prawa państwowej szkoły akademickiej), listę tych szkół do 1937 r. powiększyła jednak o cztery kolejne prywatne szkoły akademickie (Akademię Handlu Zagranicznego we Lwowie, Akademię Handlową w Krakowie i Poznaniu, Akademię Nauk Politycznych w Warszawie). Do czasu wybuchu II wojny światowej działały także inne prywatne szkoły akademickie nieposiadające praw szkoły akademickiej (Wyższa Szkoła Handlowa

Ludowej²¹ cztery akty prawne, w tym dwa o tytułach różnobraźniących, tj.: Dekret z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego²² i Ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i pracownikach nauki²³, oraz dwie ustawy o tytule jednobraźniącym – o szkolnictwie wyższym: z dnia 5 lipca 1958 r.²⁴ i z dnia 4 maja 1982 r.²⁵ Akty te różnie ujmowały zakresy znaczeniowe każdego z analizowanych tu pojęć. Zgodnie z preambułą ustawy z 1920 r.:

„[n]ajwyższe uczelnie, poświęcone [są] pielęgnowaniu i szerzeniu wiedzy [...]. Zadaniem ich jest służyć nauce i ojczyźnie. W tym celu mają one szukać i dochodzić prawdy we wszystkich gałęziach wiedzy ludzkiej oraz przewodniczyć na drodze poznawania tej prawdy przez młodzież akademicką, a przez nią rozpowszechniać ją wśród całego narodu polskiego w imię zasad, przyświecających moralnemu i umysłowemu doskonaleniu się rodzaju ludzkiego.

Zadaniem szkół akademickich jest również przygotowywanie młodzieży do zawodów praktycznych, których wykonywanie wymaga naukowego opanowania różnych gałęzi wiedzy i samodzielnego sądu o wchodzących w ich zakres zagadnieniach teoretycznych i praktycznych.

W ten sposób szkoły akademickie mają spełniać jak najwierniej to szczytne zadanie, które już przed wiekami wskazał najstarszej z nich jej założyciel, król Kazimierz Wielki, życząc jej, aby była nauk perłą, aby wychowywała ludzi przeźornych i dojrzałego sądu, cnotą zdobnych i w naukach biegłych, a zarazem aby stała się krynicą umiejętności wiedzy, z której mogliby czerpać wszyscy”.

Ustawa z 1933 r. w art. 1 stanowiła, że:

„[s]zkoły wyższe zorganizowane są na zasadzie wolności nauki i nauczania. Zadaniem ich jest prowadzenie badawczej i twórczej pracy naukowej lub artystycznej, wdrażanie do samodzielnego badań naukowych lub twórczości artystycznej, kształcenie i wychowywanie słuchaczy na świadomych swych

w Warszawie, Wyższa Szkoła Dziennikarska w Warszawie, Szkoła Inżynierska im. A. Wawelberga i S. Rotwanda w Warszawie, Państwowa Szkoła Techniczna w Wilnie, Instytut Pedagogiczny Towarzystwa Jezusowego w Krakowie).

²¹ O szkolnictwie wyższym w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zob. m.in.: J. Tymowski, *Organizacja szkolnictwa wyższego w Polsce*, Warszawa 1975, s. 223; J. Starościak, *Prawo administracyjne*, Warszawa 1977, s. 516–523; T. Kuta, *Zaspokajanie potrzeb socjalno-bytowych i oświatowo-kulturalnych obywateli*, w: *System prawa administracyjnego*, pod red. T. Rabskiej, t. 4, Wrocław 1980, s. 173–177; M. Wierzbowski, *Administracja w dziedzinie wychowania, kultury i nauki*, w: L. Jastrzębski, J. Lang, J. Służewski, M. Wierzbowski, *Polskie prawo administracyjne*, Warszawa 1985, s. 330–333.

²² Dz. U. Nr 68, poz. 415 ze zm.

²³ Tekst jedn. Dz. U. 1956 Nr 45, poz. 205 ze zm.

²⁴ Tekst jedn. Dz. U. 1973 Nr 32, poz. 191. W pierwotnym brzmieniu tytuł ustawy z dnia 5 XI 1958 r. (Dz. U. Nr 68, poz. 336) brzmiał: „o szkołach wyższych”.

²⁵ Tekst jedn. Dz. U. 1985 Nr 42, poz. 201 ze zm.

obowiązków obywateli Rzeczypospolitej oraz przygotowanie ich do wykonywania zawodów, wymagających naukowego opanowania danej gałęzi wiedzy i samodzielnego sądu o wchodzących w ich zakres zagadnieniach teoretycznych i praktycznych”.

Obie ustawy zgodnie zatem przyjmowały, iż zadaniem szkół akademickich jest przygotowanie młodzieży (ustawa z 1920 r.), słuchaczy (ustawa z 1933 r.) do wykonywania zawodów (1920, 1933), w tym praktycznych (1920), których wykonywanie wymaga naukowego opanowania danej gałęzi wiedzy i samodzielnego sądu o wchodzących w ich zakres zagadnieniach teoretycznych i praktycznych. Zadaniem szkół akademickich było więc służyć nauce i prawdzie oraz jej szukanie i dochodzenie we wszystkich gałęziach wiedzy ludzkiej (ustawa z 1920 r.). Ustawa z 1933 r. już wyraźniej kładła nacisk na prowadzenie przez szkoły wyższe badawczej i twórczej pracy naukowej lub artystycznej, wdrażanie do samodzielnego badań naukowych lub twórczości artystycznej. Różnica jest wyraźna również w misji uczelni. Zgodnie z ustawą z 1920 r. uczelnia ma przewodniczyć na drodze poznawania prawdy przez młodzież akademicką, a przez nią rozpowszechniać ją wśród całego narodu polskiego w imię zasad przyświecających moralnemu i umysłowemu doskonaleniu się rodzaju ludzkiego, wychowywać ludzi przezornych i dojrzałego sądu, cnotą zdobnych i w naukach biegłych, a zarazem stać się krynicą umiejętności wiedzy, z której mogliby czerpać wszyscy, podczas gdy ustawa z 1933 r. kładzie nacisk na kształcenie i wychowywanie słuchaczy na świadomych swych obowiązków obywateli Rzeczypospolitej.

Dekret z 1947 r. nie zawierał przesłania w zakresie kształcenia, nauczania i wychowania; w swych postanowieniach wstępnych ograniczył się jedynie do sfery badań naukowych, stanowiąc, że „1. Badania naukowe są wolne. 2. Twórcza praca pozostaje pod szczególną opieką państwa”. Misję szkół wyższych zarysowały natomiast ustawy z lat 1951, 1958 i 1982. Zgodnie z pierwszą z nich (1951) szkoły wyższe miały kształcić i wychowywać kadry inteligencji ludowej w duchu ofiarnej służby ojczyźnie, walki o pokój i socjalizm. W świetle ustawy z 1958 r. szkołom wyższym powierzono aktywne uczestnictwo w budowie i umacnianiu socjalizmu w Polsce Ludowej, zaś zgodnie z ustawą z 1982 r. powołano je do „prowadzenia badań naukowych, kształcenia i socjalistycznego wychowania studentów zgodnie z Konstytucją Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”. Zaznaczony w dwóch pierwszych ustawach udział szkół wyższych w życiu kraju, jeśli oderwać go od politycznego akcentu, nie budził zastrzeżeń. Sprowadzał się bowiem

do: przygotowywania kandydatów na pracowników o najwyższym poziomie kwalifikacji zawodowych, zdolnych przy wykonywaniu swojego zawodu do samodzielnego rozwiązywania zagadnień na podstawach naukowych (1951), kształcenia i wychowywania kadr wysoko kwalifikowanej inteligencji zawodowej, przygotowywanej do wykonywania zawodów wymagających naukowego opanowania określonej dziedziny wiedzy (1958); kształcenia pracowników nauki i przygotowania ich do pracy badawczej i dydaktycznej (1951, 1958); kształcenia studentów „zgodnie z ideałami humanitaryzmu i sprawiedliwości społecznej, na świadomych swych obowiązkach i praw obywateli [...] państwa” (1982).

Te w istocie różne założenia przyjęte w powyższych źródłach prawa nie są z pewnością możliwe do przyjęcia i oceny bez kontekstu politycznego. Trzeba pamiętać, że ustawa z 1920 r. została przyjęta przez Sejm Ustawodawczy, z trudem utworzony w roku 1919. Ustawę z 1933 r., później nowelizowaną, przyjęto w okresie burzliwych wewnętrznych przemian politycznych i nowego kształtowania polskiego (sanacyjnego) wizerunku II Rzeczypospolitej Polskiej. Dekret z 1947 r. oraz ustawy z lat 1951, 1958 i 1982 obowiązywały w okresie budowania po II wojnie światowej socjalistycznej Polski Ludowej i umacniania socjalistycznego społeczno-politycznego jej ustroju w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL).

3. Szkoły wyższe w strukturze organizacyjnej szkolnictwa wyższego

3.1. Wpływ organów tworzących strukturę organizacyjną szkolnictwa wyższego na proces kształcenia

W strukturze szkolnictwa wyższego szkoły wyższe są jej głównym ogniwem. Tak jak bez szkół wyższych nie może być mowy o kształceniu studentów, tak bez jasno określonych celów i zadań szkolnictwa wyższego nie było mowy o poprawnie zbudowanej jego strukturze organizacyjnej. Prawne uregulowania obowiązujące w badanym okresie w generalnej ocenie odpowiadały temu założeniu. Nie pozwalają jednak na bezkrytyczną konstatację. Z jednej strony częste zmiany celów stawianych szkolnictwu wyższemu, przez ich rozszerzanie lub zawężanie, formułowanie ogólnie lub z nadmierną szczegółowością, z drugiej zaś procesy koncentracji i dekoncentracji na szczeblu

centralnym, zmiany właściwości rzeczowej organów nadzorujących szkoły wyższe, zmiany zakresów zadań i ról, jakie powierzano organom współdziałającym z ministrem właściwym do spraw nauki i szkolnictwa wyższego – nie zawsze strukturę organizacyjną szkolnictwa wyższego czyniły jasną i zasadną. Przemiany reorganizujące szkolnictwo wyższe na przestrzeni lat 1920–1990 dotyczyły także bezpośrednio szkół wyższych, którym prawodawca bądź przyznawał szeroką autonomię w podejmowaniu działań służących realizacji ich zadań w zakresie kształcenia-nauczania i wychowywania, bądź samodzielność organów zarządzających szkołą wyższą, zwłaszcza rektora, w tym zakresie zawęził²⁶.

Ten pozorny porządek z biegiem czasu potęgowała coraz powszechniej prawem dozwolona praktyka włączania w strukturę szkolnictwa wyższego organów naczelnych państwa, a więc Rady Ministrów²⁷, Prezesa Rady

²⁶ K. Wojtczak, op. cit., s. 48 i n.

²⁷ Rada Ministrów mogła m.in., na wniosek Ministra Oświaty za zgodą Rady Głównej i po wysłuchaniu opinii organów szkoły, nadać szkole w drodze rozporządzenia osobowość prawną oraz zatwierdzić jej statut; udzielała lub odmawiała udzielenia zezwolenia na założenie i prowadzenie niepaństwowej szkoły wyższej akademickiej na wniosek Ministra Oświaty postawiony za zgodą Rady Głównej, w ciągu roku od dnia wejścia w życie dekretu o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego była zobowiązana do ustalenia na wniosek Ministra Oświaty, przedstawiony za zgodą Rady Głównej, listy szkół akademickich zachowujących osobowość prawną (1947); Rada Ministrów mogła poddać szkołę wyższą zarządowi innego ministra niż Minister Szkolnictwa Wyższego, a także na wniosek właściwego ministra w porozumieniu z Ministrem Szkolnictwa Wyższego i Prezydium Państwowej Akademii Nauk powołać instytut naukowy lub inną placówkę naukową; ustalała wykaz szkół wyższych, instytutów naukowych oraz innych placówek naukowych mających prawo nadawania stopni naukowych; określała w drodze rozporządzenia możliwość dopuszczenia w drodze wyjątku do ubiegania się o stopień kandydata nauk bez odbycia studiów oraz w tym samym trybie nostryfikacji stopni naukowych uzyskanych za granicą; w drodze rozporządzenia ustalała organizację aspirantury naukowej, okres jej trwania oraz prawa i obowiązki aspiranta; mogła na wniosek ministra, do którego zakresu działania należała określona dziedzina gospodarki narodowej, w porozumieniu z Ministrem Szkolnictwa Wyższego i Prezydium Polskiej Akademii Nauk tworzyć, zamykać lub wydzielać z administracji państwowej instytuty naukowo-badawcze, określała warunki i tryb uznawania istniejących placówek za placówki naukowe (1951); od 1965 r. tworzyła, przekształcała i znosiła szkoły wyższe, określała ich nazwy, siedziby, kierunki naukowe i ogólny zakres ich działalności (art. 2 Ustawy z dnia 31 III 1965 r. o zmianie ustawy o szkołach wyższych, Dz. U. Nr 14, poz. 98); Rada Ministrów uchwaliała regulamin Rady Głównej (1958); określała po zasięgnięciu opinii Rady Głównej, w drodze rozporządzenia, szczegółowe zasady gospodarki finansowej szkół, wysokość i zasady wypłaty wynagrodzenia zasadniczego, zasady zaszeregowania i awansowania pracowników naukowo-dydaktycznych, zasady, tryb i organy właściwe

Ministrów²⁸ oraz Prezydium Rządu²⁹. Począwszy od 1947 r., prawo wyposażało te podmioty w instrumenty wpływu na kształt polityki szkolnictwa wyższego i jego organizacji, szczególnie silnie w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Pośrednio, w zakresie, jaki wiązał się z mianowaniem lub powołaniem na stanowisko profesora zwyczajnego lub nadzwyczajnego, w strukturę organizacyjną szkolnictwa wyższego włączono także Naczelnika Państwa (1920), Prezydenta Rzeczypospolitej (1933, 1947)³⁰, Radę Państwa³¹ (1958), w związku zaś z przyznawaniem tytułów przewidzianych dla samodzielnych pracowników nauki – Centralną Komisję Kwalifikacyjną dla Pracowników Nauki³², wprowadzoną ustawą z 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pra-

do udzielenia im płatnego urlopu dla poratowania zdrowia, określała warunki, jakim powinni odpowiadać kandydaci na dyplomowanych bibliotekarzy i pracowników dokumentacji naukowej oraz osoby zatrudnione na stanowiskach pracowników inżynierjno-technicznych (1982).

²⁸ Prezes Rady Ministrów m.in.: ustalał zadania zakładów pracy w zakresie doboru kandydatów na studia dla pracujących, określał ulgi przysługujące osobom zatrudnionym w uśpołecznionych zakładach pracy w związku z odbywaniem studiów oraz ustalał obowiązki zakładów pracy i szkół wyższych wobec studentów odbywających praktyki przewidziane w planie studiów (1947); od 1956 r. powoływał przewodniczącego i członków Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Naukowych (CKK); od 1985 r. mógł na wniosek Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego uchylić uchwałę Rady Głównej naruszającej prawo lub ważny interes społeczny.

²⁹ Prezydium Rządu m.in. sprawowało nadzór nad Centralną Komisją Kwalifikacyjną dla Pracowników Naukowych i określało terminy, w jakich CKK miała zdecydować o przyznaniu odpowiednich tytułów naukowych innym dotychczasowym samodzielnym pracownikom nauki.

³⁰ Z mocy Ustawy z dnia 15 III 1933 r. o szkołach akademickich (tekst pierwotny Dz. U. R.P. Nr 29, poz. 247) Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej mianował profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych, mógł także mianować profesorów honorowych i tytularnych na wniosek Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, oparty na uchwale rady wydziałowej i opinii senatu, ponadto powoływał przewodniczącego CKK (1951–1956).

³¹ Na mocy Ustawy Konstytucyjnej Sejmu Ustawodawczego z dnia 19 II 1947 r. władzę wykonawczą sprawowały: Rada Państwa – będąca nowym organem ustrojowym, wzorowanym na rozwiązaniach radzieckich, na czele której do 1952 r. stał Prezydent Rzeczypospolitej, oraz Rada Ministrów – kierująca administracją państwową. Zob. Ustawę konstytucyjną z dnia 19 II 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 18, poz. 71). Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 VII 1952 r. (Dz. U. Nr 33, poz. 232) zmieniła pozycję ustrojową Rady Państwa, którą wraz z Sejmem zaliczyła do naczelnych organów władzy państwowej. Rada Ministrów pozostała naczelnym organem administracji państwowej. Radę Państwa zniesiono Ustawą z dnia 7 IV 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. Nr 19, poz. 101).

³² Szerzej zob. M. Jaroszyński, *Prawo pracowników naukowych*, Wrocław 1971, s. 117.

cownikach nauki³³, od 1965 r. w składzie powołanym przez Prezesa Rady Ministrów³⁴.

Począwszy od dekretu z 1947 r., w strukturę szkolnictwa wyższego włączono również Radę Główną do spraw Nauki i Szkolnictwa Wyższego współdziałającą z Ministrem Oświaty, później Ministrem Szkół Wyższych i Nauki, z głosem stanowczym lub doradczym, Radę Główną Szkolnictwa Wyższego (1951, 1958) działającą przy Ministrze Szkolnictwa Wyższego, później Ministrze Oświaty i Szkolnictwa Wyższego, współdziałającą z nim oraz innymi ministrami (1951) z inicjatywy właściwego ministra lub inicjatywy własnej (1951), jako organ opiniodawczy i doradczy (1958), z wyłączeniem okresu od ogłoszenia tekstu jednolitego ustawy z 1958 r. w dniu 10 lipca 1973 r.³⁵ do roku 1982, Radę Główną Nauki i Szkolnictwa Wyższego jako wybieralny organ przedstawicielstwa szkolnictwa wyższego, posiadającą uprawnienia stanowiące i opiniodawcze³⁶ (od 1982 r.). W latach poprzedzających dekret z 1947 r. namiastkę Rady Głównej stanowiły w okresie obowiązywania ustaw z 1920 i 1933 r. o szkołach akademickich: zjazdy delegatów szkół akademickich³⁷ (1920), zjazdy rektorów wszystkich szkół akademickich (1933). Zjazdy rektorów Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zwoływał, w miarę potrzeby, nie rzadziej jednak niż raz na 3 lata, i przewodniczył ich posiedzeniom. Uchwały Zjazdu miały charakter opinii.

Na przestrzeni badanych lat główny trzon w strukturze organizacyjnej szkolnictwa wyższego zajmował minister, któremu powierzono sprawy szkół wyższych. To rozwiązanie miało charakter stały. Zmieniały się natomiast nazwy urzędu ministra i odpowiednio do tych zmian zakres

³³ Tekst pierwotny Dz. U. 1952 Nr 6, poz. 38 ze zm. Zob. też Uchwałę nr 339 Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla pracowników nauki z dnia 26 IV 1952 r. w sprawie regulaminu Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki (M. P. Nr 42, poz. 601).

³⁴ Ustawa z dnia 10 IX 1956 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki (Dz. U. Nr 41, poz. 185).

³⁵ Obwieszczenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 10 VII 1973 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 5 listopada 1958 r. o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 32, poz. 191).

³⁶ W odniesieniu do poszczególnych rodzajów szkolnictwa wyższego działały ponadto: Rada Wyższego Szkolnictwa Medycznego, Rada Wyższego Szkolnictwa Artystycznego oraz Rada Wyższego Szkolnictwa Kultury Fizycznej (art. 16 ust. 2 Ustawy z dnia 4 V 1982 r. o szkolnictwie wyższym, Dz. U. Nr 14, poz. 113 ze zm.).

³⁷ W myśl art. 106 Ustawy z dnia 13 VII 1920 r. o szkołach akademickich (Dz. U. R.P. Nr 72, poz. 494) „[w] celu roztrząsania pytań i opiniowania w sprawach wspólnych wszystkim szkołom akademickim, albo pewnym ich kategoriom, albo też wydziałom lub katedrom, mogą być zwoływane rady delegatów tych szkół”.

jego kompetencji i zadań, w tym także zakres i środki sprawowanego nadzoru nad szkołami wyższymi. Niektóre szkoły wyższe poddawano nadzorowi także innych, resortowych, ministrów.

Począwszy od roku 1920, nadzór (1920, 1951, 1982), zwierzchni (1933, 1947, 1958) nad szkolnictwem wyższym sprawowali: Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego³⁸, Minister Oświaty³⁹ (od 31 grudnia 1944 r.), Minister Szkół Wyższych i Nauki⁴⁰ (od 12 maja 1950 r.), Minister Szkolnictwa Wyższego⁴¹ (od 31 grudnia 1951 r.), Minister Oświaty i Szkolnictwa Wyższego⁴² (od 16 listopada 1966 r.), Minister Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki⁴³ (od 29 marca 1972 r.), Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego⁴⁴ (od 12 sierpnia 1985 r.) oraz Minister Edukacji Narodowej⁴⁵ (od 24 października 1987 r.).

³⁸ Urząd Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego powstał na mocy Dekretu Rady Regencyjnej z dnia 3 I 1918 r. o tymczasowej organizacji Władz Naczelnych w Królestwie Polskim (Dz. Praw P.P. Nr 1, poz. 1). Zgodnie z art. 38 dekretu minister z dniem 1 lutego 1918 r. objął w swe zawiadywanie Departament Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (przekształcony z noszącego tę samą nazwę Referatu Wydziału Wykonawczego Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego), przejmując w zarząd: szkolnictwo wyższe wszystkich stopni i typów, opiekę nad nauką, literaturą i sztuką, archiwami, bibliotekami publicznymi, czytelniami, muzeami i teatrami oraz wykonywanie wszelkich praw i opieki Państwa w sprawach wyznaniowych (art. 26).

³⁹ Minister Oświaty wchodził w skład Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej powołanego Ustawą z dnia 31 XII 1944 r. o powołaniu Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 19, poz. 99).

⁴⁰ Na mocy Ustawy z dnia 26 IV 1950 r. o utworzeniu urzędu Ministra Szkół Wyższych i Nauki (Dz. U. Nr 21, poz. 181). Ustawa weszła w życie z dniem 12 V 1950 r.; obowiązywała do dnia 7 II 1952 r.

⁴¹ Ustawa z dnia 15 XII 1951 r. o przekształceniu urzędu Ministra Szkół Wyższych i Nauki w urząd Ministra Szkolnictwa Wyższego (Dz. U. Nr 67, poz. 465) weszła w życie z dniem 31 XII 1951 r.; została uchylona 16 XI 1966 r.

⁴² Na mocy Ustawy z dnia 11 XI 1966 r. o utworzeniu urzędu Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego (Dz. U. Nr 47, poz. 293). Ustawa weszła w życie z dniem 16 XI 1966 r. i obowiązywała do dnia 29 III 1972 r. Zob. też Ustawę z dnia 29 III 1972 r. o zniesieniu urzędu Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego (Dz. U. Nr 11, poz. 72).

⁴³ Na mocy Ustawy z dnia 29 III 1972 r. o utworzeniu urzędu Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki (Dz. U. Nr 11, poz. 70). Ustawa weszła w życie z dniem 29 III 1972 r. i obowiązywała do dnia 12 VIII 1985 r.

⁴⁴ Na mocy Ustawy z dnia 25 VII 1985 r. o urzędzie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (Dz. U. Nr 36, poz. 169). Ustawa weszła w życie z dniem 12 VIII 1985 r.; została uchylona 24 X 1987 r.

⁴⁵ Na mocy Ustawy z dnia 23 X 1987 r. o utworzeniu urzędu Ministra Edukacji Narodowej (Dz. U. Nr 33, poz. 178), uchylonej Ustawą z dnia 4 IX 1997 r. o działach administracji rządowej (Dz. U. Nr 141, poz. 943 ze zm.). Ustawa z dnia 23 X 1987 r. weszła w życie z dniem 24 X 1987 r.; została uchylona 23 X 2001 r.

Obszary działania każdego z tych ministrów, w zakresie, w jakim nie wykraczały poza sprawy dotyczące nauki oraz szkolnictwa wyższego, były do siebie zbliżone. W dziedzinie nauki i badań naukowych do zakresu działania kolejnych ministrów należały m.in. sprawy: ustalania szczegółowych rozwiązań normujących uzyskiwanie stopni naukowych, zatwierdzania uchwał rad wydziałowych nadających kandydatowi tytuł i prawa docenta, cofania prawa wykładania, określania zasad odpowiedzialności dyscyplinarnej docentów, zatwierdzania wniosków dotyczących nominacji profesorów (Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego), organizowania nauki, placówek naukowo-badawczych, określania zasad i trybu nadawania stopni naukowych, mianowania profesorów i zastępców profesorów (Minister Oświaty), organizacji nauki, popierania badań naukowych oraz upowszechniania zdobyczy naukowych (Minister Szkół Wyższych i Nauki), ustalania ramowych planów badań, zasad organizacji i finansowania badań naukowych w szkołach wyższych, zarządzania instytutami naukowymi (Minister Szkolnictwa Wyższego), ustalania ramowych planów badań naukowych, ustalania zasad organizacji i finansowania badań naukowych w szkołach i współpracy szkół z innymi instytucjami w tym zakresie (Minister Oświaty i Szkolnictwa Wyższego), rozwoju nauki i techniki, ramowych planów badań naukowych, zasad organizacji i finansowania badań naukowych w szkołach i współpracy szkół z innymi instytucjami w tym zakresie, kształcenia i wychowywania kadr naukowych, zapewnienia rozwoju postępu technicznego, wykorzystania osiągnięć nauki i techniki w gospodarce narodowej (Minister Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki), zapewnienia warunków niezbędnych do rozwoju poszczególnych dziedzin nauki, organizowania kształcenia i wychowywania kadr naukowych na wysokim poziomie merytorycznym, obywatelskim i etycznym oraz zapewnienia niezbędnych warunków naukowych, organizacyjnych i materialnych ich rozwoju (Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego), ponadto prowadzenie spraw związanych z określaniem i nadawaniem stopni i tytułów naukowych, organizowanie współpracy z zagranicą w dziedzinie nauki oraz realizacja polityki państwa w dziedzinie badań naukowych (Minister Edukacji Narodowej).

W dziedzinie dotyczącej organizacji i funkcjonowania szkoły wyższej oraz zapewnienia jej warunków potrzebnych dla realizacji procesu kształcenia do zakresu działania poszczególnych ministrów należały m.in. sprawy: zatwierdzania uchwał rad wydziałowych związanych z realizacją studiów, limitem przyjęć na pierwszy rok studiów, udzie-

lania prywatnej szkole akademickiej prawa nadawania niższych stopni naukowych, zawieszania przyznanego szkole prywatnej prawa w całości lub w części państwowej szkoły akademickiej, organizacji studiów specjalnych, ustalania wysokości opłat za studia, sposobu ich pobierania i przeznaczenia (Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego), ustalania początku i podziału roku szkolnego, określania, w razie potrzeby, limitu przyjęć na dany wydział, sposobu rekrutacji, normowania zakresu egzaminów uzupełniających, wstępnych i eliminacyjnych oraz warunków i trybu ich przeprowadzania, ustalania wysokości opłat za studia i sposobu ich pobierania, wydawania zezwoleń na założenie i prowadzenie szkoły wyższej niepaństwowej (Minister Oświaty), planowania sieci szkół wyższych oraz ich organizacji, określania programu nauczania personelu naukowego i nauczającego w szkołach wyższych, warunków doboru i przygotowania młodzieży do studiów wyższych oraz opieki nad młodzieżą studiującą, sprawowania zarządu szkołami wyższymi (Minister Szkół Wyższych i Nauki), ustalania projektów perspektywicznych i okresowych planów rozwoju szkolnictwa wyższego, wraz z planowaniem sieci szkół wyższych, podstawowych kierunków pracy szkoły wyższej, planów studiów, ramowych programów nauczania i regulaminu studiów, planowego doboru młodzieży do studiów wyższych, metod nauczania w szkołach wyższych, kwalifikowania podręczników naukowych i pomocy naukowych dla szkół wyższych, opieki nad młodzieżą studiującą, kierunku i zasad polityki kadrowej wraz z określaniem etatów osobowych szkół wyższych, z wyłączeniem szkół wyższych podległych Ministrowi Obrony Narodowej (Minister Szkolnictwa Wyższego), z zakresu szkolnictwa wyższego należące do właściwości Ministra Szkolnictwa Wyższego na podstawie dotychczasowych przepisów, tj. dotyczące ustalania projektów perspektywicznych i okresowych planów rozwoju szkolnictwa wyższego, podstawowych kierunków pracy szkoły, zasad organizacji pracy dydaktyczno-wychowawczej, planów studiów, programów nauczania i regulaminów studiów, ustalania kierunku i zasad polityki kadrowej oraz etatów osobowych szkół (Minister Oświaty i Szkolnictwa Wyższego⁴⁶, Minister Szkolnictwa Wyższego,

⁴⁶ Do zakresu działania Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego przeszły sprawy oświaty, wychowania i szkolnictwa wyższego, należące do właściwości Ministra Oświaty oraz Ministra Szkolnictwa Wyższego na podstawie dotychczasowych przepisów. Natomiast sprawy należące dotąd do właściwości Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego przeszły, w zakresie nauki, szkolnictwa wyższego i techniki, do właściwości Ministra

Nauki i Techniki⁴⁷), stwarzania warunków kształcenia i wychowywania studentów w celu ich przygotowania do uczestnictwa w rozwoju socjalistycznego państwa, gospodarki i kultury narodowej, udzielania szkołom wyższym wszechstronnej pomocy w zakresie ich działania i rozwoju (Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego), realizacji polityki państwa w dziedzinie kształcenia, nauczania i wychowania młodzieży na potrzeby socjalistycznego państwa, w szczególności przez: określanie zasad i organizowanie kształcenia i wychowania kadr na potrzeby gospodarki i kultury narodowej, opracowywanie zasad i tworzenie warunków kształcenia, dokształcania i doskonalenia kadr nauczycielskich i kadr naukowych, organizowanie współpracy z zagranicą w dziedzinie szkolnictwa wyższego (Minister Edukacji Narodowej).

Począwszy od rozwiązań przyjętych ustawą z 1951 r., Rada Ministrów mogła poddać szkołę wyższą zarządowi innego ministra. W tej sytuacji ministrowie, którym podlegały szkoły wyższe, działali w porozumieniu z Ministrem Szkolnictwa Wyższego, uzgadniając z nim sprawy dotyczące struktury organizacyjnej, planów studiów i programów nauczania. Podobne rozwiązania, idące jednak nieco dalej, przyjęły dwie kolejne ustawy: z 1958 i 1982 r. Zgodnie z pierwszą z nich Rada Ministrów mogła, w drodze rozporządzenia, poddać szkoły wyższe podlegające nadzorowi innych ministrów (Zdrowia, Oświaty, Spraw Zagranicznych) lub Głównemu Komitetowi Kultury Fizycznej wyłącznemu nadzorowi ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego, lub też niektóre szkoły wyższe podlegające wyłącznie temu ministrowi poddać nadzorowi innego ministra, z wyraźnym wskazaniem zadań, których realizacja wymagała porozumienia z ministrem kierującym resortem szkolnictwa wyższego. Z kolei ustawa z 1982 r. przysługujące Ministrowi Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki kompetencje powierzała odpowiednio ministrom właściwym dla nadzorowanych przez nich szkół wyższych. Dokonana w 1985 r. zmiana tejże ustawy w pewnym stopniu pozwoliła

Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, w pozostałym zakresie – do właściwości Ministra Oświaty i Wychowania.

⁴⁷ Zob. jednobrzmiące treści art. 5 ust. 2 ustawy z dnia 5 XI 1958 r. w brzmieniu nadanym tekstem jednolitym z 1969 r. (Obwieszczenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 16 I 1969 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 5 listopada 1958 r. o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 4, poz. 31) oraz art. 5 ust. 2 ustawy z dnia 5 XI 1958 r. w brzmieniu nadanym tekstem jednolitym z 1973 r. (Obwieszczenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 10 VII 1973 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 5 listopada 1958 r. o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 32, poz. 191)).

na głębszą decentralizację. Upoważniała bowiem właściwego ministra do przekazywania, w drodze rozporządzenia, na czas określony organom szkół wyższych niektórych swoich uprawnień wynikających z przepisów ustawowych⁴⁸.

3.2. Szkoły wyższe jako podstawowe ogniwo struktury organizacyjnej szkolnictwa wyższego

W Polsce międzywojennej systemem szkolnictwa wyższego objęto: szkoły akademickie państwowe i prywatne (1920) oraz szkoły akademickie i nieakademickie (1932⁴⁹, 1933⁵⁰). Tylko pierwsze z nich miały prawo do nadawania tytułów naukowych. Akademickim szkołom prywatnym i szkołom nieakademickim mogły być przyznane pełne lub niektóre prawa państwowych szkół akademickich w drodze ustawy, na wniosek Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego⁵¹, pod warun-

⁴⁸ Zob. art. 6 ust. 4 ustawy z dnia 4 V 1982 r. o szkolnictwie wyższym w brzmieniu nadanym tekstem jedn. z 1985 r. (Obwieszczenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 11 IX 1985 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 4 maja 1982 r. o szkolnictwie wyższym – Dz. U. Nr 42, poz. 201). Zob. także Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 30 XII 1985 r. w sprawie przekazania szkołom wyższym niektórych uprawnień Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (Dz. U. Nr 63, poz. 345 ze zm.), Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 30 V 1986 r. w sprawie przekazania akademikom medycznym niektórych uprawnień Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej (Dz. U. Nr 25, poz. 124 ze zm.), Rozporządzenie Ministra – Kierownika Urzędu Gospodarki Morskiej z dnia 16 VI 1986 r. w sprawie przekazania rektorom wyższych szkół morskich niektórych uprawnień Ministra – Kierownika Urzędu Gospodarki Morskiej (Dz. U. Nr 26, poz. 130 ze zm.), Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 I 1987 r. w sprawie przekazania rektorom akademii wychowania fizycznego niektórych uprawnień Przewodniczącego Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki (Dz. U. Nr 1, poz. 3), Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 III 1988 r. w sprawie przekazania szkołom wyższym niektórych uprawnień Ministra Edukacji Narodowej (Dz. U. Nr 11, poz. 90 ze zm.), Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 20 VII 1988 r. w sprawie przekazania wyższym szkołom artystycznym niektórych uprawnień Ministra Kultury i Sztuki (Dz. U. Nr 31, poz. 228).

⁴⁹ Podział szkół wyższych na akademickie i nieakademickie wprowadził art. 51 ust. 1 Ustawy z dnia 11 III 1932 r. o ustroju szkolnictwa (Dz. U. R.P. Nr 30, poz. 389) w ramach szeroko zakreślonej reformy szkolnictwa tzw. jędrzejewiczowskiej – od nazwiska ówczesnego Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Janusza Jędrzejewicza.

⁵⁰ W ślad za ustawą z dnia 11 III 1932 r. o ustroju szkolnictwa podział na szkoły akademickie i nieakademickie przyjęła rok później także ustawa z dnia 15 III 1933 r. (tekst pierwotny Dz. U. R.P. Nr 52, poz. 406; tekst jedn. Dz. U. 1938 Nr 1, poz. 6).

⁵¹ Przy czym wniosek Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wymagał uprzednio wysłuchania opinii rad wydziałowych wszystkich państwowych szkół

kiem spełnienia ustawowych wymagań⁵². Szkoły akademickie przygotowywały do wykonywania zawodów wymagających naukowego opanowania danej gałęzi wiedzy i samodzielnego sądu o zagadnieniach teoretycznych i praktycznych wchodzących w ich zakres (1920, 1933). Absolwenci otrzymywali stopnie akademickie zawodowe i niższe stopnie naukowe.

W okresie Polski Ludowej i Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przyjęto inne rozwiązania. Dekret z 1947 r. wprowadził podział szkół wyższych na państwowe i niepaństwowe⁵³, jednocześnie stanowiąc, że systemem szkolnictwa wyższego obejmuje się szkoły wyższe: zawodowe⁵⁴ i akademickie (od 1949 r. pierwszego i drugiego stopnia⁵⁵). Zadaniem tych pierwszych było kształcenie kandydatów na pracowników o najwyższym dla danego zawodu przygotowaniu praktycznym. Zadaniem drugich – akademickich szkół wyższych – przygotowanie do samo-

i już uznanych szkół prywatnych tego samego typu (art. 109 ustawy z dnia 13 VII 1920 r. o szkołach akademickich).

⁵² Przyznanie prywatnym szkołom akademickim i szkołom nieakademickim pełnych lub niektórych praw państwowych szkół akademickich było dopuszczalne, jeżeli szkoły te: 1) były należycie wyposażone (1920, 1933), 2) przyjmowały w poczet studentów kandydatów, którzy ukończyli szkołę średnią ogólnokształcącą, państwową lub prywatną mającą prawa szkoły państwowej (1920), stosowały te same wymogi, które stawiano w szkołach państwowych (1933), ponadto jeżeli 3) profesorów powoływano w nich za zgodą Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (1920), a także posiadały one dostateczną liczbę wykładowców o odpowiednich kwalifikacjach naukowych (1933), 4) plan studiów nie różnił się zasadniczo od planu studiów w państwowych szkołach akademickich, liczba wykładowców była dostateczna (1920), a poziom studiów i programów naukowych odpowiadał poziomowi szkół akademickich (1933). Jedynie ustawa z dnia 15 III 1933 r. normowała nadto możliwość zawieszenia uprawnień przyznanych szkole prywatnej w całości lub w części, jeżeli szkoła nie stosowała się do obowiązujących przepisów oraz swego statutu lub gdy utraciła możliwość wypełniania warunków przez tę ustawę wymaganych.

⁵³ O szkołach niepaństwowych i ich odbudowie zob. B. Rabuś, *Wyższe szkolnictwo prywatne II Rzeczypospolitej i próby jego odbudowy po II wojnie światowej*, w: *Wyższe szkolnictwo niepaństwowe w systemie edukacji narodowej*, pod red. J. Bogusza, A. Knapa, Warszawa 1996, s. 56 i n.

⁵⁴ Na państwowe wyższe szkoły zawodowe ze zmianami wynikającymi z dekretu z 1947 r. rozciągnięto moc Ustawy z dnia 28 IV 1938 r. o kwalifikacjach zawodowych do nauczania w państwowych przemysłowych szkołach nieakademickich (Dz. U. R.P. Nr 32, poz. 277).

⁵⁵ Na podstawie art. 75 ust. 1 Dekretu z dnia 28 X 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego (Dz. U. Nr 66, poz. 415) Minister Oświaty, w drodze rozporządzeń wydanych za zgodą Rady Głównej po wysłuchaniu opinii organów właściwych szkół, wprowadził studia pierwszego i drugiego stopnia na niektórych wydziałach i kierunkach studiów.

dzielnej pracy badawczej przy wykonywaniu zawodów praktycznych, kształcenie i przygotowywanie do naukowej pracy teoretycznej oraz organizowanie i prowadzenie badań naukowych. Absolwentom wyższych szkół akademickich i zawodowych przyznawano odpowiednio stopnie i dyplomy zawodowe⁵⁶. Wprowadzenie nowego modelu dwuetapowych studiów, pierwszego i drugiego stopnia, wymagało także unormowania kwestii dyplomów i terminów ich uzyskania przez osoby, które przed dniem 1 stycznia 1950 r. podjęły i realizowały studia na wydziałach, na których obowiązywało roczne składanie egzaminów, a także na wydziałach przyjmujących w tej mierze inne rozwiązania. Warunki i terminy wypełnienia wymagań prowadzących do uzyskania w szkołach akademickich dyplomów ukończenia studiów pierwszego stopnia określał, w drodze rozporządzenia, Minister Oświaty⁵⁷.

Podział na szkoły wyższe państwowe i niepaństwowe obowiązywał nadal pod rządami kolejnych ustaw dotyczących szkolnictwa wyższego (1951, 1958, 1982). Każda z ustaw obejmowała regulacją szkoły państwowe i niepaństwowe, lecz tylko w zakresach wyraźnie w nich zakreślonych⁵⁸. Zgodnie z pierwszą ustawą (1951) studia w szkołach wyższych mogły mieć dwa stopnie. Zadania studiów pierwszego i drugiego stopnia nie odbiegały od studiów zawodowych i akademickich wprowadzonych dekretem z 1947 r. Studia pierwszego stopnia kształciły przyszłych pracowników o najwyższym w danym zawodzie poziomie kwalifikacji zawodowych. Zadaniem studiów drugiego stopnia było natomiast kształcenie kandydatów na pracowników nauki oraz

⁵⁶ Nazwy stopni zawodowych oraz warunki i tryb uzyskiwania dyplomów zawodowych w szkołach akademickich i zawodowych ustalał Minister Oświaty w porozumieniu z zainteresowanymi ministrami za zgodą Rady Głównej (art. 24 Dekretu z 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego (Dz. U. Nr 68, poz. 415).

⁵⁷ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 2 IV 1950 r. w sprawie określenia terminu uzyskiwania dyplomów w wyższych szkołach podległych Ministrowi Oświaty oraz przejściowego trybu uzyskiwania w szkołach akademickich dyplomów ukończenia studiów pierwszego stopnia (Dz. U. Nr 20, poz. 178).

⁵⁸ Ustawa z 1951 r. stanowiła tylko tyle, że niepaństwowe szkoły wyższe działają na podstawie przepisów wydanych przez Ministra Szkolnictwa Wyższego i że minister może rozciągnąć na nie niektóre przepisy ustawy dotyczące organizacji wewnętrznej szkół wyższych (art. 27). Ustawa z 1958 r. niepaństwowym szkołom akademickim poświęca dział VII, stanowiąc jednocześnie, że do nich stosuje się odpowiednio przepisy działów poprzedzających, w zakresie nieunormowanym nim i statutem inaczej (art. 138). Podobną regulację przyjęła także ustawa z 1982 r.: „Przepisy ustawy dotyczą wyższych szkół niepaństwowych, o ile ich statuty, w związku z odrębnym charakterem tych szkół, nie stanowią inaczej” (art. 5 ust. 3).

przygotowanie innych pracowników do samodzielnej pracy badawczej przy wykonywaniu swego zawodu⁵⁹. Absolwenci studiów pierwszego stopnia otrzymywali dyplomy ukończenia tych studiów⁶⁰, z którymi mogło być związane nadanie tytułu zawodowego. Z kolei absolwenci studiów drugiego stopnia (studiów równorzędnych) otrzymywali dyplomy stwierdzające ich ukończenie i uzyskanie tytułu magistra, lekarza lub inżyniera magistra⁶¹. W drodze wyjątku Prezydium Rządu mogło ustalić tryb przyznawania tytułów zawodowych także osobom, które nabyły odpowiedni stopień kwalifikacji zawodowych bez odbycia studiów w szkole wyższej⁶². W 1956 r. od przyjętych poziomów kształcenia (studia pierwszego i drugiego stopnia) ustawodawca odstąpił⁶³ na rzecz zawodowych studiów specjalnych – przygotowujących pracowników

⁵⁹ Warto podkreślić, że studia drugiego stopnia prowadzono również na wydziałach prawa, zob. Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 5 V 1953 r. w sprawie warunków ukończenia studiów II stopnia na wydziałach prawa uniwersytetów w 1953 r. (M. P. Nr 52, poz. 588).

⁶⁰ Zob. np. Zarządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 5 V 1953 r. w sprawie egzaminów dyplomowych na I stopniu studiów na wszystkich wydziałach uniwersytetów, oprócz wydziałów rolnych, weterynaryjnego i leśnego (M. P. Nr 50, poz. 567) oraz Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 5 I 1954 r. w sprawie egzaminów dyplomowych na studiach I stopnia na politechnikach i w szkołach inżynierskich (M. P. Nr 7, poz. 171).

⁶¹ Zob. Uchwałę nr 758 Prezydium Rządu z dnia 10 IX 1952 r. w sprawie wykazu szkół wyższych uprawnionych do nadawania dyplomów o ukończeniu studiów drugiego stopnia lub równorzędnych oraz warunków i trybu ich nadawania w szkołach wyższych (M. P. Nr A-80, poz. 1295), Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 31 XII 1953 r. w sprawie warunków ukończenia studiów II stopnia na uniwersytetach (M. P. 1954 Nr 7, poz. 167), Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 31 XII 1953 r. w sprawie warunków ukończenia studiów II stopnia na Politechnikach Gdańskiej, Łódzkiej, Śląskiej im. Wincentego Pstrowskiego w Gliwicach, Warszawskiej, Wrocławskiej, w Akademii Górniczo-Hutniczej oraz na wydziałach politechnicznych Akademii Górniczo-Hutniczej (M. P. 1954 Nr 7, poz. 168), Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 31 XII 1953 r. w sprawie warunków ukończenia studiów II stopnia w wyższych szkołach rolniczych oraz na wydziale rolnym i zootechnicznym Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (M. P. 1954 Nr 7, poz. 169), Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 14 II 1955 r. w sprawie warunków składania egzaminów i uzyskiwania dyplomów ukończenia studiów II stopnia w charakterze eksternistów w wyższych szkołach technicznych, wyższych szkołach rolniczych i na uniwersytetach (M. P. Nr 17, poz. 177).

⁶² Zob. art. 22 i art. 24 ust. 1, 2 i 4 Ustawy z dnia 15 XII 1951 r. o szkolnictwie i pracownikach nauki (tekst pierwotny – Dz. U. 1952 Nr 6, poz. 38).

⁶³ Przy czym ustawodawca, zgodnie z art. 3 Ustawy z dnia 10 IX 1956 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 41, poz. 185), pozostawił studentom odbywającym studia pierwszego i drugiego stopnia w dniu wejścia w życie ustawy zmieniającej, tj. od dnia 1 IX 1956 r., prawo ich ukończenia według przepisów dotychczasowych.

do określonych zawodów praktycznych oraz studiów wyższych⁶⁴. Absolwentom specjalnych studiów zawodowych mogły być przyznawane odpowiednie stopnie zawodowe⁶⁵ po ukończeniu studiów wyższych – dyplomy stwierdzające ich ukończenie i uzyskanie stopnia magistra, lekarza lub inżyniera magistra. W roku 1958 ustawodawca dotychczasowe zawodowe studia specjalne nazwał studiami zawodowymi, zaś mocą ustawy zmieniającej, wyższym szkołom zawodowym nadał status szkoły wyższej⁶⁶. Ustawa z 1958 r. w jej pierwotnym brzmieniu wyraźnego podziału dwustopniowych studiów (zawodowe – magisterskie) nie wprowadzała, lukę tę wypełniła dopiero Ustawa z dnia 31 marca 1965 r. o zmianie ustawy o szkołach wyższych⁶⁷, stanowiąc, że „[s]zkolnictwo wyższe obejmuje szkoły wyższe i wyższe szkoły zawodowe”⁶⁸. Również

⁶⁴ Zob. art. 1 pkt 20 Ustawy z dnia 10 IX 1956 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki (Dz. U. Nr 41, poz. 185) i art. 28 Ustawy z dnia 15 XII 1951 r. w brzmieniu nadanym jej tekstem jednolitym (Obwieszczenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 10 X 1956 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 15 XII 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki (Dz. U. Nr 45, poz. 205). Zob. też Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 28 XII 1956 r. w sprawie trybu ustalania nazwy stopnia wymienionego w dyplomie stwierdzającym ukończenie szkoły wyższej (M. P. Nr 106, poz. 1240).

⁶⁵ Nazwy stopni zawodowych ustalało Prezydium Rządu na wniosek Ministra Szkolnictwa Wyższego przedstawiony w porozumieniu z właściwymi ministrami (art. 1 pkt 22 Ustawy z dnia 10 IX 1956 r. – Dz. U. Nr 41, poz. 185) oraz art. 30 Ustawy z dnia 15 XII 1951 r. w brzmieniu nadanym tekstem jednolitym z 1956 r. (Dz. U. Nr 45, poz. 205).

⁶⁶ Z wyjątkiem szkół objętych art. 140, którym pozostawiono status wyższych szkół zawodowych. Zob. art. 3 Ustawy z dnia 20 XII 1968 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 46, poz. 334) oraz pkt 2 podpunkty 1) i 4) Obwieszczenia Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 I 1969 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 5 listopada 1968 r. o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 4, poz. 31).

⁶⁷ Dz. U. Nr 14, poz. 98. Zob. też np. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 VIII 1969 r. w sprawie utworzenia Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Gdańsku-Oliwie (Dz. U. Nr 23, poz. 167), Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 VII 1969 r. w sprawie utworzenia Wyższej Szkoły Nauczycielskiej w Siedlcach (Dz. U. Nr 23, poz. 164), Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 VI 1969 r. w sprawie utworzenia Wyższych Szkół Nauczycielskich w Bydgoszczy, Kielcach, Olsztynie i Słupsku (Dz. U. Nr 18, poz. 134), Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 VI 1971 r. w sprawie utworzenia Wyższej Oficerskiej Szkoły Pożarniczej w Warszawie (Dz. U. Nr 18, poz. 178).

⁶⁸ W początku lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia potrzebę zastanowienia się nad zasadnością wyboru między dalszym prowadzeniem studiów dwuetapowych a kształceniem w systemie studiów jednolitych stawiał m.in. Z. Muszyński, *Doskonalenie studiów wyższych*, „Życie Szkoły Wyższej” 1973, nr 5, s. 18. Zob. też Rozporządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 II 1969 r. w sprawie ustalenia rodzajów studiów prowadzonych przez państwowe szkoły wyższe podległe nadzorowi Ministra Oświaty

w przedmiocie nadawania absolwentom tytułów/stopni postanowienia ustawy z 1958 r. nie były jasne. Zadaniem obu typów szkół było kształcenie i wychowywanie kadry wysoko kwalifikowanych specjalistów – przygotowanych do wykonywania zawodów wymagających naukowego opanowania określonej dziedziny wiedzy, do pracy naukowej i dydaktyczno-naukowej (szkoły wyższe), dla potrzeb gospodarki i kultury narodowej (wyższe szkoły zawodowe). Absolwentom szkół wyższych wydawano dyplomy ukończenia studiów stwierdzające uzyskanie tytułu magistra, magistra-inżyniera, lekarza lub innego równorzędnego tytułu. Absolwentom wyższych szkół zawodowych i studiów zawodowych w szkołach wyższych wydawano dyplomy odpowiednio do ukończonej szkoły, przy czym z ich otrzymaniem mogło być połączone uzyskanie tytułów zawodowych⁶⁹.

Wraz z wejściem w życie ustawy z 1982 r. kształcenie (ustawa mówiła tu o nauczaniu) prowadzono w ramach kierunków studiów, których nazwy początkowo określała Rada Główna Nauki i Szkolnictwa Wyższego, od 1985 r. Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego w porozumie-

i Szkolnictwa Wyższego (Dz. U. Nr 6, poz. 47 ze zm.), Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 22 IX 1969 r. w sprawie ustalenia rodzaju studiów prowadzonych przez wyższe szkoły artystyczne (Dz. U. Nr 28, poz. 223), Rozporządzenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 23 I 1975 r. w sprawie określenia rodzajów studiów prowadzonych przez państwowe szkoły wyższe i samodzielne placówki typu naukowo-dydaktycznego podległe nadzorowi Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki (Dz. U. Nr 4, poz. 19 ze zm.).

⁶⁹ Zob. np. Uchwałę nr 478 Prezydium Rządu z dnia 18 VI 1955 r. w sprawie ustalenia tytułu zawodowego nadawanego po ukończeniu studiów I stopnia oraz warunków i trybu jego nadawania na kierunkach technicznych i rolniczych szkół wyższych (M. P. Nr 58, poz. 709), Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 X 1959 r. w sprawie określenia tytułu zawodowego dla osób kończących studia zawodowe na politechnikach (Dz. U. Nr 61, poz. 363), Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 IX 1959 r. w sprawie określenia tytułu zawodowego dla osób kończących zaoczne studia zawodowe w wyższych szkołach rolniczych (Dz. U. Nr 55, poz. 328), Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 XII 1962 r. w sprawie określenia zawodowego tytułu dla osób kończących studia zawodowe na politechnikach i w wyższych szkołach rolniczych (Dz. U. Nr 65, poz. 316), Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 XI 1969 r. w sprawie określenia tytułów zawodowych nadawanych absolwentom studiów zawodowych w niektórych szkołach wyższych (Dz. U. Nr 31, poz. 255), Uchwałę nr 40 Rady Ministrów z dnia 30 I 1960 r. w sprawie przyznania Wyższej Szkole Nauk Społecznych przy KC PZPR prawa nadawania absolwentom Szkoły tytułu magistra oraz prawa nadawania stopni naukowych (M. P. Nr 15, poz. 66). Zob. też Zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 3 IX 1963 r. w sprawie bliźszego określenia tytułów magistra nadawanych absolwentom wyższych szkół artystycznych (M. P. 1963 Nr 71, poz. 352).

niu z właściwymi ministrami, po zasięgnięciu opinii Rady Głównej⁷⁰. Nauczanie z założenia miało odpowiadać dziedzinom nauki, sztuki, specjalnościom naukowym, artystycznym i zawodowym i prowadzić do uzyskania tytułu zawodowego: magistra, lekarza, magistra inżyniera (absolwenci studiów magisterskich), inżyniera, dyplomowanego ekonomisty, nauczyciela (absolwenci studiów zawodowych), magistra, magistra inżyniera (absolwenci studiów zawodowych w razie ukończenia uzupełniających studiów magisterskich na tym samym kierunku studiów)⁷¹.

LEGAL DETERMINANTS OF THE EDUCATION PROCESS IN SCHOOLS OF HIGHER EDUCATION BETWEEN 1920 AND 1990 (PART I)

Summary

During the period under analysis, neither the doctrine, nor the available legal sources provided any help that would enable to differentiate between the concept of educating and teaching at schools of higher education. When referring to teaching, the legislator used the term with respect to the education provided to students, while when referring to the term education, the legislator would only adopt solutions conducive to the teaching.

Apart from providing education and/or teaching, schools of higher education were also responsible for the upbringing of their students. This paper's focus is on the meaning and extent of the triad of concepts: "educating-teaching-upbringing" based on the opinions presented in the doctrine and the legal regulations in force in Poland in the years 1920–1990. Understanding of each of these concepts constituted a starting point for further research and interpretation of the legal solutions adopted in order to identify the fundamental elements of the education process.

Over the period 1920–1990, the legal status of schools of higher education was not uniform (there were state and non-state (private) ones, vocational or purely

⁷⁰ Zob. art. 8 ust. 2 Ustawy z dnia 4 V 1982 r. (tekst pierwotny Dz. U. Nr 14, poz. 113) oraz art. 10 ust. 2 tejże ustawy w brzmieniu nadanym tekstem jednolitym z 1985 r. Obwieszczenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 11 IX 1985 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 4 maja 1985 r. o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 42, poz. 201), a także Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 IV 1989 r. w sprawie określenia nazw kierunków studiów w szkołach wyższych oraz rodzajów dyplomów i tytułów zawodowych nadawanych przez szkoły wyższe (M. P. Nr 14, poz. 107 ze zm.).

⁷¹ Zob. art. 8 ust. 1 i art. 94 ustawy z dnia 4 V 1982 r. (tekst pierwotny Dz. U. Nr 14, poz. 113), Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 IV 1989 r. w sprawie określenia nazw kierunków studiów w szkołach wyższych oraz rodzajów dyplomów i tytułów zawodowych nadawanych przez szkoły wyższe (M. P. Nr 14, poz. 107) oraz załącznik nr 1 do tego zarządzenia zawierający wykaz kierunków studiów w szkołach wyższych i tytułów zawodowych nadawanych absolwentom.

academic). The regime and management of those schools as well as the rights and duties of their staff and students also differed depending on the type of school. The academic staff was required to demonstrate high academic qualifications and exemplary morale, while students were expected to be creative and capable of understanding the content taught. Although it was the teachers and the students together who constituted the pillar of the education process, in order to achieve the didactic goals schools of higher had to satisfy certain conditions specified by law, such as: properly selected faculty members, specified rules of recruitment and enrolment, organisation of the teaching and development of relevant courses and syllabi for each year of study, and ascertainment of adequate conditions for their realisation (teaching infrastructure, financing etc.) These requirements had to be met by both type of school: public and private likewise. Each reform in higher education (carried out in 1920, 1933, 1947, 1951, 1958 and 1982) brought about subsequent modifications of those requirements and obligations, which were implemented accordingly. Since schools of higher education were not immune to political and socio-economic changes, the reforms in education which they subsequently underwent included alternately centralistic and de-centralistic solutions.

Keywords: schools of higher education in the Second Republic of Poland and in the Polish People's Republic, teaching in schools of higher education, requirements needed to implement the education process